

УДК 336.71

Зачосова Н.В., к.е.н., СУЕМ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Розкрито особливості формування сучасної системи фінансової безпеки у вітчизняних комерційних банках. Здійснено аналіз методик рейтингової оцінки банків та встановлено перелік показників, що беруться агентствами до уваги при визначенні рейтингу банківських установ. Запропоновано вважати рейтингування елементом виявлення рівня фінансової безпеки комерційного банку, а високу рейтингову оцінку — одним із індикаторів належного стану фінансової безпеки установи.

Ключові слова: фінансова безпека, комерційний банк, загроза, небезпека, рівень фінансової безпеки, служба безпеки, рейтинг банку, кадри.

ВСТУП

В умовах нестабільності світових фінансових ринків, які і досі відчують на собі наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, банківські установи почали значну увагу приділяти механізмам захисту власних та залучених від клієнтів активів від негативного впливу на їх цілісність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Ще нещодавно система економічної безпеки вітчизняного банку представляла собою один відокремлений підрозділ — Службу безпеки, основними завданнями якої були організація пропускового режиму на територію організації, охорона фізичної цілісності та збереження матеріальних ресурсів банку. Співробітниками цієї служби, зазвичай, були відставники силових органів, колишні міліціонери, воєнні, тощо, тобто особи, які не володіли навіть поверховими знаннями у сфері фінансів та кредиту, необхідними для професійної роботи усім банківським службовцям. Пізніше до функцій служби безпеки увійшли: забезпечення недоторканості інформаційної бази, перевірка персоналу при прийомі на роботу, робота з проблемними клієнтами та багато інших. Нині служба безпеки або служба економічної безпеки банку — це спеціалізований підрозділ, який гарантує інформаційно-аналітичну, кадрову, техніко-технологічну, фізичну та, звісно, фінансову безпеку банківської установи. Оскільки банки — це суб'єкти господарської діяльності, які спеціалізуються на наданні саме фінансових послуг, то і фінансова безпека для них є вкрай важливою. У наш час співробітники банківської служби безпеки уже не можуть якісно виконувати свої функції без відповідного рівня знань і вмінь. Тому наукові дослідження, присвячені особливостям організації систем фінансової безпеки у сучасних комерційних банках є дуже актуальними, особливо якщо вони можуть слугувати матеріалом для підвищення кваліфікації працівників служб безпеки, та здатні поглибити їх розуміння важливості та значення фінансової безпеки у діяльності банку, навчити основам побудови сучасних комплексних систем економічної безпеки організації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою проведення дослідження є визначення поняття фінансової безпеки комерційного банку, узагальнення основних елементів системи її забезпечення та встановлення показників оцінки стану фінансової безпеки організації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова безпека комерційного банку — це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансово-го стану комерційного банку дії чи обставини попереджені або зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [1]. Водночас, фінансова безпека банку — це такий його фінансовий стан, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, забезпечує ефективний розвиток банку в поточному та наступних періодах [2].

Функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки банку відбувається шляхом здійснення певних дій над її об'єктами. В основі механізму забезпечення фінансової безпеки знаходиться системне поєднання певних інструментів, методів, важелів та інформаційно-аналітичного забезпечення, створюваних на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об'єктивно існують як економічні закономірності, а також виробляються суб'єктами управління фінансової безпеки банку для досягнення і захисту фінансових інтересів останнього [3]. Об'єктом фінансової безпеки банку є фінансова діяльність банку, безпеку якої необхідно забезпечити [4], прибуток, джерела та обсяги фінансових ресурсів, структура капіталу, структура грошових потоків, структура активів, інвестиції, фінансові ризики, система фінансових інновацій, тощо [3]. Суб'єкти фінансової безпеки — це керівництво банку і його персонал [4]. Функції суб'єкта фінансової безпеки організації у залежності від розміру останньої можуть бути покладені як на певний структурний підрозділ так і на окремого менеджера [3]. Предмет фінансової безпеки банку — діяльність суб'єктів фінансової безпеки у напрямку реалізації принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, яка спрямована на об'єкти фінансової безпеки.

До принципів забезпечення фінансової безпеки банку варто віднести: 1) домінантність банківського законодавства під час забезпечення фінансової безпеки банку (забезпечення фінансової безпеки банку має відбувати-

ся законними методами та інструментами); 2) збалансованість фінансових інтересів банку в особі його власників і керівництва (при цьому слід також визначити критерії оцінки стану фінансової безпеки банку, кількісні індикатори, які характеризують його фінансову діяльність на перспективу і фінансову стратегію банку); 3) моніторинг реальних і потенційних загроз фінансової безпеки банку і програма заходів щодо відвернення дії загроз [4].

Фінансове здоров'я, а відтак — і фінансова безпека комерційних банків багато у чому залежать від: а) наявності економічних нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованості і безумовного дотримання; досконалості цих нормативів; б) рівню обов'язкового резервування; в) обсягу рефінансування НБУ; г) необачності політики, пов'язаної з недостатньо прорахованою підпискою на цінні папери, вкладанням коштів в амбіційні та неефективні проекти, укладанням угод із сумнівними структурами, перенесенням існуючих збитків на новий фінансовий рік, тощо; д) системи розрахунків, яка застосовується; є) організаційної структури банку та рівня заробітної плати персоналу; е) кваліфікації керівників комерційних банків, що займаються управлінням структурою активів і пасивів; ж) рівня довіри до банківської та грошової систем і купівельною спроможністю національної валюти; з) конкурентного середовища, методів, що застосовуються у конкурентній боротьбі; и) рівня присутності у банківській системі іноземного банківського капіталу; і) рівня банківського нагляду за діяльністю комерційних банків з боку центральних банків; к) можливості витоків внутрішньої банківської інформації поза межі банків; л) локальних і глобальних фінансових криз [1]; м) падіння ринкових курсів цінних паперів, що знаходяться у портфелі банку; н) рівня ліквідності банків; о) якості менеджменту [5, с. 208-210].

Науковці виділяють ряд факторів функціонального середовища банку, що мають вплив на рівень його фінансової безпеки. Загалом, їх згруповано на зовнішні фактори: економічні, державні, соціальні, ризикові; та внутрішні: комерційні, організаційні, кадрові, технологічні, фінансові, інформаційні та знову ж таки ризикові [6]. Конкретний перелік факторів впливу на стан фінансової безпеки банку є унікальним, і залежить від умов його діяльності, розміру, організаційної структури, тощо.

Окрім цього, практики виділяють кілька ознак, які є сигналом про можливе виникнення в банку серйозних проблем у системі фінансової безпеки, на які керівництво банківської установи має негайно відреагувати, а саме: недостатній рівень надходжень (призначених як для функціонування банку, так і для створення необхідних резервів); розмір капіталу, неадекватний обсяг операцій, що проводить банк, та ризику, який він бере на себе, здійснюючи їх; виникнення тенденції до збільшення обсягу проблемних активів, передусім — кредитів; поява тенденції до зменшення обсягу коштів, які традиційно становлять ресурсну базу банку; зниження рейтингу (це в основному стосується банків, які користуються послугами таких агенцій, як Standard&Poors, Moody's тощо) [1]. Тобто, спеціалісти вважають, що рейтингова оцінка та її динаміка можуть бути індикаторами стану фінансової безпеки комерційного банку. Аби підтвердити або спростувати дане твердження, звернемось до методик оцінки рівня фінансової безпеки банку та до процедури рейтингування банків рейтинговими агентствами.

До показників фінансової безпеки банку відносять: дотримання банком нормативів НБУ, питому вагу проблемних кредитів в обсязі чистих активів банку, співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів банку, співвідношення власних і залучених коштів, питома вага високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку, рівень ліквідності; рентабельність чистих активів, обсяг отриманого прибутку, рівень прибутковості статутного фонду та чистих активів, відношення прибутку до середньорічного капіталу, відношення прибутку до середньорічних активів, середні активи у розрахунку на одного співробітника, операційний прибуток на одного співробітника, внутрішня вартість банківських послуг, коефіцієнт ефективності використання залучених коштів [1], тощо.

Вітчизняні рейтингові агентства у процесі встановлення рейтингової оцінки комерційного банку враховують такий перелік факторів впливу та показників стану банку:

1. Фактори операційного середовища (поточний стан банківської системи: ступінь конкуренції з боку банків та небанківських фінансових інститутів, загальні тенденції та існуючі проблеми розвитку ринку фінансових послуг; вимоги, що пред'являються регулюючими органами до банківських інститутів, взаємодія регулюючих органів з банками, ефективність роботи, методи регулювання та контролю; фінансова стійкість корпоративного сектора (стан галузей економіки), можливі напрями розвитку, структура і рівень доходів населення, динаміка накопичень і витрат (рівень добробуту населення).

2. Позиція банків на фінансовому ринку (якість і диверсифікація клієнтської бази, розмір активів установи, спектр послуг, що надаються банком; наявність, розгалуженість і географічна диверсифікація філіальної мережі (точок продажів); період роботи банку на фінансовому ринку, кваліфікація, досвід і стабільність складу його ТОП-менеджменту; наявність у банку залежності від окремих клієнтів, операцій, ринків або видів діяльності, можливість виходу досліджуваного банку на нові ринки, ступінь його чутливості до зміни зовнішніх умов; оцінка ступеня участі банку у фінансових, банківських, фінансово-промислових групах, переваги та недоліки такої участі; репутація банку і значимість його для фінансового ринку, можливість залучення ресурсів від держави, акціонерів або пов'язаних підприємств, зовнішніх інвесторів).

3. Організація системи корпоративного управління (склад власників банку, їх частки участі в статутному капіталі, ступінь впливу власників банку на формування його стратегії і поточну діяльність, ймовірність виникнення конфлікту інтересів різних власників, тенденції зміни складу власників, можливі наслідки такої зміни для фінансової стійкості банку; організаційна структура, кадрова політика, процедура прийняття управлінських рішень, якість роботи системи колегіальних органів і чіткість розподілу повноважень між ними, наявність неза-

лежного підрозділу ризик-менеджменту та його роль у процедурі прийняття рішень; якість стратегічного планування, наявність інформативної управлінської звітності та її використання при прийнятті рішень; рівень організації системи внутрішнього контролю та аудиту; прозорість банку, повнота наданої агентству інформації).

4. Рівень розвитку ризик-менеджменту (чутливість установи до 5 основних видів індивідуальних ризиків: кредитного, ліквідності, ринкового (валютного, процентного, цінного), операційно-технологічного, юридичного).

5. Якість фінансового менеджменту (вивчаються фінансові показники, що характеризують такі аспекти: капіталізація і управління капіталом; ліквідність; якість та диверсифікація активів; диверсифікація пасивів; ефективність діяльності. Для оцінки якості управління капіталом проводиться аналіз наступних факторів: 1) структура власного капіталу банку; 2) показники достатності капіталу; 3) аналіз політики банку в частині управління капіталом, наявність і ефективність використання зовнішніх і внутрішніх джерел збільшення капіталу банку. У ході вивчення якості кредитного портфеля установи аналізуються: 1) його концентрація за окремими контрагентами, галузями, категоріями позичальників, видами застав і можливий вплив таких концентрацій на капітал банку; 2) рівень захищеності банку як кредитора, що впливає зі структури заставного забезпечення та обсягу операцій з підвищеним ступенем кредитного ризику (включаючи вексельні кредити та операції з пов'язаними особами); 3) рівень резервування кредитного портфеля, рівень проблемної зборгованості та динаміка його зміни, а також якість роботи з проблемною зборгованістю (включаючи історію списань). У процесі аналізу якості пасивів банку аналізується співвідношення власних і залучених ресурсів, диверсифікація залучених пасивів у розрізі окремих кредиторів та/або джерел, рівень нестабільних пасивів і засобів з підвищеною чутливістю до інформаційного фонду, а також структура зобов'язань за рівнем субординації (першочерговості виконання). У процесі вивчення ефективності діяльності аналізуються показники основної операційної діяльності, віддачі на активи і капітал, можливості підтримки показників чистої процентної маржі та спреду в умовах конкуренції на фінансовому ринку. Приділяється увага диверсифікації джерел доходів, частці комісійних доходів у загальному обсязі доходів, а також рівню впливу окремих складових доходів і витрат на фінансові результати установи [7].

Таким чином, оцінка якості фінансового менеджменту при встановленні рейтингу банку, містить значну кількість показників, що використовуються для діагностики рівня фінансової безпеки банківської установи. Тому можемо стверджувати, що рейтингова оцінка дає учасникам ринку фінансових послуг інформацію про стан фінансової безпеки установи.

Практика російських рейтингових агентств також підкріплює твердження про можливість використання рейтингової оцінки банку як індикатора його економічної та фінансової безпеки. Так, методологія рейтингування агентства «Експерт Ра», м. Москва, включає у себе блок індикаторів, під загальною назвою «Фінансовий аналіз». До нього входять такі показники: 1) достатність капіталу: (норматив Н1; норматив Н1, скоригований на частку основного капіталу; частка переоцінки майна в капіталі); 2) якість активів (концентрація активних операцій на великих об'єктах кредитного ризику; якість кредитного портфеля, у т.ч. політика резервування, у т.ч. забезпеченість, у т.ч. концентрація на галузях і продуктах, у т.ч. рівень проблемних позик); 3) якість портфеля цінних паперів (у т.ч. концентрація на галузях, у т.ч. схильність кредитним і фондовим ризикам, у т.ч. ліквідність, якість інших активів під ризиком); 4) ресурсна база (частка найбільшого вкладника у валових пасивах; частка 10 найбільших вкладників у валових пасивах; диверсифікація ресурсної бази за термінами; диверсифікація ресурсної бази за джерелами; стабільність ресурсної бази; ймовірність великих виплат (оферти, погашення облігацій тощо)); 5) прибутковість операцій (середня прибутковість по МСФЗ за останні три роки; рентабельність капіталу за РСБО без урахування волатильних компонентів; рентабельність капіталу за РСБО без обліку оборотних компонентів; рентабельність капіталу; частка витрат, пов'язаних із забезпеченням діяльності, у середніх активах; відношення чистих процентних та комісійних доходів до витрат, пов'язаних із забезпеченням діяльності); 6) ліквідність (норматив миттєвої ліквідності; норматив поточної ліквідності; норматив довгострокової ліквідності; доступність джерел додаткової ліквідності); 7) валютні та позабалансові ризики (покриття високоліквідними активами позабалансових зобов'язань кредитного характеру (поручительств, гарантій, невикористаних лімітів по кредитних лініях); покриття високоліквідними активами зобов'язань зворотного викупу; максимальна відкрита валютна позиція по одній валюті; балансуєча відкрита валютна позиція у рублях; відкрита валютна позиція по всіх валютах [8].

Отже, не залишається жодного сумніву у тому, що висока рейтингова оцінка комерційного банку і у світовій практиці свідчитиме про належний рівень його фінансової безпеки.

Процес забезпечення фінансової безпеки банку вимагає здійснення інформаційно-аналітичної роботи, ефективність якої є необхідною умовою для впровадження моніторингу, оцінки рівня та аналізу факторів, що впливають на рівень фінансової безпеки банку. Функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення є обов'язковим для правильної та оперативної оцінки рівня фінансової безпеки банку, прогнозування можливих внутрішніх та зовнішніх загроз, дотримання межі достатності фінансових ресурсів для своєчасного виконання зобов'язань [2]. У процесі управління кредитним портфелем можна виділити три основні рекомендації для вітчизняних банків: 1) застосування політики обмеженого зростання (дуже швидкий розвиток банку створює серйозні передумови для порушення стабільності його роботи; неможливо зберігати високу якість кредитних портфелів при існуючих вибухових темпах зростання вітчизняної банківської системи); 2) участь у роботі кредитних бюро (банки все частіше стикаються з тим, що позичальники вводять їх в оману, надаючи недостовірну інформацію (зокрема про наявність або відсутність кредитів в інших банках); кредитні бюро, у свою чергу,

дозволяють ефективно виявляти ненадійних позичальників); 3) постійне вдосконалення кредитних методик (необхідно відстежувати проблемні кредити та виявляти загальні причини їх виникнення; у разі виявлення таких необхідно модифікувати застосовані методики кредитування).

Щоб не допустити вад у системі фінансової безпеки, банкам слід використовувати і постійно удосконалювати у процесі своєї роботи математичні методики прогнозування динаміки вимог клієнтів, приймати внутрішні програми підвищення кваліфікації кадрів, відправляти працівників на стажування у зарубіжні банки, використовувати матеріальні заохочення (надбавки до заробітної плати) для стимулювання працівників до підвищення власного професійного рівня тощо [5, с. 208-210].

Механізмом забезпечення фінансової безпеки комерційного банку сьогодні може стати сек'юритизація. Цей механізм полягає у трансформації неліквідних активів у ліквідні цінні папери і досить широко використовується у світовій банківській практиці. Сек'юритизація — інструмент регулювання ринкових відносин і руху позикового капіталу, за допомогою якого здійснюється передача кредитного ризику третім особам шляхом трансформації фінансових активів у цінні папери з метою поліпшення ліквідності, зменшення портфельного кредитного ризику банку, а отже і забезпечення його безпеки та фінансової стійкості [9].

Проте основним методом забезпечити належний рівень економічної безпеки банку загалом, та фінансової безпеки зокрема, нині можна вважати правильно підібраний, висококваліфікований та надійний персонал установи. Адже саме від вчинків та рішень кадрового складу у більшості випадків залежить цілісність, збереження та примноження активів організації.

Основними етапами у процесі підбору персоналу є: безпосередній пошук працівника, перевірка його відповідності вакантній посаді, прийом на роботу. На першому етапі роботу виконує кадрова служба банку, на другому — кадрова служба, служба безпеки, керівник відповідного підрозділу, на третьому — керівник, який приймає рішення про зарахування, кадрова та юридична служби, що оформлюють працівника на роботу.

Пошук працівника для роботи у банку варто проводити, спираючись на певні рекомендації, дотримання яких матиме позитивний вплив на кадрову безпеку організації, а отже, у перспективі, і на її фінансову та економічну безпеку: 1) вести пошук працівника через кадрові агенції, через електронну пошту НБУ або за рекомендацією; 2) співбесіду з кандидатом проводити із дотриманням наступних етапів: а) співбесіда з менеджером з персоналу (якщо банк має можливість, одночасно проводиться психологічна оцінка претендента); б) співбесіда з особою, що перевіряє кваліфікацію претендента; в) перевірка службою безпеки відомостей, наданих претендентом; г) погодження кандидатури з відповідальним керівником банківської установи; 3) від деяких категорій працівників (таких, що претендують на посади менеджерів вищого рівня) потрібно вимагати рекомендації (не менше трьох), довідки про відсутність судимостей; 4) зробити аудіо- та відеозйомку співбесіди; 5) отримати письмову згоду кандидата щодо перевірки службою безпеки наданих ним відомостей; 6) перевірити кваліфікацію кандидата: а) провести професійний тест (від 20 до 60 завдань); б) провести особисту професійну співбесіду; 7) всі надані кандидатом документи, анкети та записи його співбесід передати на перевірку службі безпеки банку; 8) перевірити справжність наданих документів, провести їх експертизу, перевірити відомості, наведені у резюме кандидата та (або) його анкети; 9) зателефонувати керівникам організації, у яких працював претендент, та перевірити правильність наведеної інформації, уточнити причини звільнення, зустрітися з колишніми керівниками та співробітниками, вислухати їхні враження про роботу свого працівника; 10) перевірити відсутність судимостей, зв'язків із кримінальними структурами, претензій щодо чесності та надійності претендента з попередніх місць роботи; 11) отримати рекомендації з попередніх місць роботи кандидата, перевірити їх достовірність; 12) при необхідності при прийомі на роботу працівника застосувати «детектор брехні» (поліграф), але лише в разі його добровільної згоди.

Керівник служби безпеки банку на основі зібраної інформації повинен підготувати висновок та додати його до решти документів. Після отримання всіх висновків менеджер з персоналу надає керівнику, який приймає рішення про зарахування особи до штату, всю зібрану інформацію у вигляді анкети (резюме) особи та трьох висновків — кадрової служби про результати співбесіди, керівника підрозділу про достатність кваліфікації та керівника служби безпеки про достовірність наданих відомостей. Після розгляду наданої інформації та, у разі необхідності, зустрічі з кандидатом, керівник вирішує, чи приймати його на роботу [10]. Лише така процедура може гарантувати належний рівень кадрової безпеки організації та мінімізувати загрози фінансовій безпеці банку з боку персоналу.

Отже, загалом характеристики фінансової безпеки банку можуть бути представлені таким чином: 1) фінансова безпека є одним з основних елементів економічної безпеки банку; 2) фінансова безпека може бути охарактеризована за допомогою системи кількісних і якісних показників; 3) показники фінансової безпеки повинні мати порогові значення, за якими можна судити про ступінь фінансової безпеки банку; 4) фінансова безпека банку повинна забезпечувати його розвиток і стійкість. Показником розвитку банку виступає зростання його ринкової вартості, а показником стійкості — фінансові переваги банку як в довгостроковому, так і в короткостроковому періоді; 5) фінансова безпека забезпечує захищеність фінансових інтересів банку, його клієнтів і акціонерів [11, с. 88].

ВИСНОВКИ

Розвиток фінансового ринку, ускладнення його інфраструктури, посилення конкуренції, спричинене збільшенням кількості традиційних та нетрадиційних фінансових посередників, посилює потребу вітчизняних банків боротись за кожного потенційного клієнта. Утримати існуючих споживачів фінансових послуг нині можливо

лише гарантуючи їм фінансову безпеку їх активів від негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування організації. Тому сучасні банки повинні докладати великих зусиль для розробки комплексних та дієвих систем власної економічної безпеки, і особливу увагу звертати на фінансову її складову.

Окрім завдання забезпечити фінансову безпеку як самого комерційного банку, так і його клієнтів, фінансові установи повинні активно інформувати потенційного споживача про належний рівень своєї фінансової безпеки. Одним із індикаторів стабільного стану фінансової безпеки комерційного банку може вважатись його високі кредитний рейтинг, адже процедура рейтингування будується із використанням переліку показників, що застосовується і у процесі оцінки рівня фінансової безпеки компанії.

До заходів, що можуть суттєво покращити стан безпеки комерційного банку, пропонується віднести: створення служби економічної безпеки та розширення її повноважень, комплексну оцінку майбутніх працівників банківської сфери для виявлення їх схильності до шахрайства та встановлення рівня професіоналізму, сек'юритизацію. Але головне — це забезпечити ефективне функціонування механізму захисту фінансової безпеки банку шляхом чіткого визначення об'єкта фінансової безпеки, суб'єктів фінансової безпеки та принципів їх взаємодії між собою, факторів негативного впливу на об'єкт безпеки та шляхів мінімізації можливості їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економічне прогнозування. — 2006. — №1. — С. 7-32.
2. Євченко Н.Г. Вплив податкових ризиків на фінансову безпеку банку / Н.Г. Євченко, О.А. Криклій // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». — 2009. — Випуск 25. — С.45-52.
3. Лаврова В.Ю. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / В.Ю. Лаврова // Вісник еконо-міки транспорту і промисловості. — 2010. — № 29. — С.127-130.
4. Стельмах С. А. Сущность и место финансовой безопасности банка в обеспечении его эффективного развития / С.А. Стельмах // Бизнесинформ. — 2009. — № 2(3). — С.120-122.
5. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст]: монографія / за заг. Редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. — 295 с.
6. Добринь С.В. Аналіз впливу факторів фінансової безпеки на фінансову стійкість банків / С.В. Добринь, І.Б. Убілава // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2010. — № 29. — С.92-96.
7. Матеріали офіційного сайту РА «Кредит-Рейтинг». — Електронний ресурс — Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Methodology/12.07.2011/Banks_CR_meth.pdf.
8. Кредитные рейтинги банков / Материалы официального сайта Рейтингового агентства «Эксперт». — Електронний ресурс — Режим доступу: <http://www.raexpert.ru/ratings/bankcredit/>.
9. Кордонець І.М. Використання механізму сек'юритизації для забезпечення фінансової стійкості та безпеки банків / І.М. Кордонець, Р.С. Квасницька // Сталий розвиток економіки. — 2010. — №2. — С.145-149.
10. Коваленко М. Банківські службовці: пошук працівника, працевлаштування, «вирощування» кадрів / М. Коваленко / / Справочник кадровика. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=281&print=true>.
11. Модели и методы обеспечения банковской безопасности [Текст]: монография / С.Н. Побережный, Б.А. Дадашев, А.Л. Пластун. — Сумы: ГВУЗ «УАБД НБУ», 2010. — 239 с.

Стаття надійшла до редакції 15 серпня